

Proces zomierania a otázky posmrtného života vo svetle encykliky *Spe salvi* a sv. Terézie z Lisieux – aplikácia do paliatívnej praxe

ThLic. Ing. Veronika Katarína Barátová

Komunita Blahoslavenstiev, Liptovský Mikuláš-Okoličné

Otázky posmrtného života zamestnávajú od nepamäti myseľ všetkých ľudí, pretože možný, či nemožný život po smrti určuje zmysel i hodnoty časného života. O to viac je to dôležitá téma pri starnúcich a zomierajúcich ľuďoch. Je to však téma rozsiahla, preto sa v tomto článku zameriame len na niektoré dôležité informácie, čerpajúc z posolstva Učiteľky Cirkvi, sv. Terézie z Lisieux, ako aj z učenia Cirkvi a ďalších veľkých kresťanských autorov.

Kľúčové slová: proces zomierania, posmrtný život, encyklika *Spe salvi*, sv. Terézia z Lisieux

The process of dying and issues of the afterlife in the light of the encyclical *Spe Salvi* and St. Therese of Lisieux – application to palliative practice

Questions of the afterlife have occupied the minds of all people since time immemorial, because the possible or impossible life after death determines the meaning and values of early life. It is an even more important topic for aging and dying people. However, it is a vast topic, so in this article we will focus only on some important information, drawing from the message of the Teacher of the Church, St. Thérèse of Lisieux, as well as from the teachings of the Church and other great Christian authors.

Key words: dying process, afterlife, encyclical *Spe Salvi*, St. Therese of Lisieux

Paliat. med. liec. boles., 2023;16(1-2e):22-25

Hneď v úvode treba spomenúť ranú mladosť sv. Terézie z Lisieux, mladej karmelitánky, žijúcej na konci 19. storočia. Mala sedem rokov, keď sa jej učiteľka v penzionátnej škole, vidiac ju zamyslenú, pýtala na čo myslí, Terézia odpovedala: „Myslím na Pána Boha, na život... na večnosť, skrátka myslím!“¹ U sedemročného dieťaťa je to zvláštne myslenie. Nechcelo sa jej žiť? Od malička bola totiž konfrontovaná so smrťou. Mala 4 roky, keď jej zomrela matka a Teréziu strata matky hlboko poznačila, ale i tak mala istotu, že matka šla do neba. Život Terézie a jej posolstvo však ukáže, že neodmietala život, ani nesnívala. Chcela žiť naplno, nebála sa dlhého života a zápasov, avšak od raných chvíľ svojho života ho žije v perspektíve neba, večnosti.

Koniec 19. storočia, ako aj doby pred tým, boli dobami, keď úslovie „Pamätaj na smrť!“ nebol strašiak, hrozba. Na smrť sa nazeralo ako na bránu k večnosti. Ľudia sa učili žiť v pomínutelnosti časných vecí, pomínutelnosti časného života. Viac boli konfrontovaní so smrťou, a prežívali ju doma... Nebolo

to tabu, rituály rozlúčky boli ešte dôležitejšie ako príchod človeka na svet.

Dnes? Nie sme zvyknutí žiť svoj život v tejto perspektíve. Vytesnili sme Boha zo života, vytesnili sme večnosť, vytesnili sme nádej, a tak smrť nikdy nebola taká vytlačovaná ako dnes a zároveň, slovami východného kresťanského teológa Oliviera Clémenta, ešte viac na nás útočí svojou nahotou a hrôzou z ošklivej čiernej jamy hrobu, ktorá pohltí existenciu toho, koho sme milovali a raz pohltí i nás.² Myšlienka na smrť mnohých naplní až fundamentálnou úzkosťou.

Človek dneška chce za každú cenu prežiť, aj keď toto prežitie má len málo spoločné so skutočným životom a jeho zmyslom. A predsa vedomie večnosti máme v sebe, nejde to zrušiť.

Človek ako starne prirodzene zhodnocuje svoj život. A tým sa konfrontuje s podstatnými otázkami: Akým človekom bol, ako žil svoje vzťahy s najbližšími a všeobecne s ľuďmi svojho života. Keď sa blíži k smrti, tieto otázky a zhodnocovanie sú ešte intenzívnejšie. Spätne pozeráme na to, ako sme žili vo vzťahu s druhými a nie

na to, aké úspechy sme v živote dosiahli, čo všetko sme vytvorili.

Podľa Antonyja Surožského, ďalšieho teológa kresťanského východu, ktorý sa venoval i sprevádzaniu zomierajúcich, smrť nás všetkých stavia tvárou v tvár večným a absolútnym hodnotám, ktoré v sebe všetci nosíme, aj keď v nás len spia a nemali možnosť sa prebudiť.³

Prečo je to tak?

Dovoľte základné pripomenutie: sme, každý človek je, stvorený na obraz a podobu Boha. Dlho v teológii prevládala individualistická interpretácia človeka, že len on ako individuum je stvorený na obraz Boží. To je pravda, avšak až teológia 20. stor. rozvinula teológiu ja – Ty, teológiu vzťahu. Sme stvorení na obraz spoločnosti vzťahov, ktorým je Boh – Otec, Syn a Duch svätý. Ide o spoločenstvo vzťahov lásky. Takže to stvoriteľské slovo z 1 Gen „učiňme človeka k svojmu obrazu“, znamená, že človek – ľudia sú stvorení ako spoločenstvo lásky a tento obraz máme v sebe hlboko zakódovaný.⁴

³ Porov. ANTONYJ SUROŽSKIJ, Smrť není zlá, s. 38.

⁴ Viac viď MTK, Spoločenství a služba, Lidská osoba stvořena k Božím obrazu, KNA, Kostelní Vydří 2005.

1 SVATÁ TERÉZIA OD DIEŤAŤA JEŽIŠA A SVATEJ TVÁRE, Autobiografické spisy, s. 126 (Rkp A,33v), ďalej len AS.

2 Porov. CLÉMENT OLIVIER, Tělo pro smrt a slávu, s. 116.

Preto Benedikt XVI. v encyklike *Spe Salvi* píše, že človek nie je do seba uzavretou monádou. A pokračuje: „Naše existencie sú vo vzájomnom hlbokom spoločenstve a sú navzájom prepojené mnohými interakciami. Nikto nežije sám. Nikto nehreší sám. Nikto nie je spasený sám. Do môjho života neustále vstupuje život druhých: v dobrom aj v zlom.“⁵ Táto skutočnosť sa netýka len tohto časného života! My zostávame navzájom spojení citovým putom aj ponad hranicu smrti. Ide o základné presvedčenie kresťanstva po celé stáročia.⁶ Je základom prežívania nášho spoločenstva so svätými i našich modlitieb za zosnulých.

Mnohí, ktorí buď veria alebo len intuitívne tušia, že vzťahy s druhými akosi prechádzajú i cez prah smrti, však trpia ich neukončenosťou, nenaplnením. Či už ide o nezmierenie, chýbajúce odpustenie prijaté či dané, vzťahy, ktoré nemohli byť dobre odžité. Táto konfrontácia vypláva zle prežité životné situácie, vzťahy, niekedy až spochybnenie celého zmyslu prežitého života.

Preto pápež Benedikt XVI. vo svojej encyklike kladie otázku: „Kto by necítil potrebu prejaviť svojim blízkym, ktorí sú už na onom svete, dobrotu, vďačnosť alebo prosbu o odpustenie?“⁷ Všetci to potrebujeme! V časnom živote i voči tým, čo nás už predišli.

Tu sa dostávame k posolstvu sv. Terézie. Ako sme spomenuli, od malička žila vo vedomí večnosti. Čo to znamenalo u nej, že už ako dieťa *myslela na večnosť, na život, na Boha?* Pojmy večnosť, život, Boh u nej tvoria nedeliteľnú jednotu. A čo je podstatou tejto jednoty? Raz pozorne čítala 1Kor 13, tzv. Pavlov hymnus o láske. A píše: „Pochopila som, že bez lásky sú všetky diela len ničota, dokonca i najskvelejšie ako je kriesenie mŕtvych, či obracanie národov...“⁸ Všetko totiž pomíne, jediné čo zostáva je láska, tá láska, ktorú sme vtkali do svojich vzťahov. Pretože večnosť, večný život, to je naše spojenie s Bohom a s druhými v láske.

Terézia podčiarkne výrok sv. Jána od Kríža, Učiteľa cirkvi: „Navečer života

budeme súdení podľa lásky.“ Všetci! Táto pravda je taká dôležitá, že ju neopomenie spomenúť ani Katechizmus katolíckej cirkvi.⁹ Je tu reč o tzv. osobnom súde, keď sa každý človek ocitne pred Sudcom, ktorým je Kristus, Vykupiteľ a Spasiteľ.¹⁰ Touto láskou, ktorá nás bude súdiť, je na jednej strane sám Kristus a na druhej strane je to láska, ktorú sme v živote prijali a láska, ktorú sme odovzdali druhým ľuďom. Preto my nemôžeme súdiť nikoho, lebo nevieme, koľko lásky v živote dostal a koľko jej mohol dať.

Benedikt XVI. v encyklike *Spe salvi*, vychádzajúc z 1Kor 3,12-15, kde sa opisuje tento súd a s ním spojený stav ľudskej duše, ktorému hovoríme očistec, vysvetľuje, že v tomto stretnutí láska zo strany Krista pôsobí ako oheň, ktorý spaľuje, ale zároveň zachraňuje. Pred pohľadom Krista bude odhalená každá lož, všetky naše masky, vyjavuje všetko nečisté a nezdravé z nášho bytia. Veci vybudované počas života sa potom môžu javiť ako suchá slama, prázdna chvála a v tomto pomyselnom ohni miznú. Ale je to stretnutie, v ktorom sa skrýva spása. Tento Kristov pohľad spaľujúcej a premieňajúcej lásky nás oslobodzuje a spôsobuje, že sa stávame opravdivo sami sebou, a teda plne Božími.

Tento Boží súd je nádejou, pretože je spravodlivosťou a zároveň milosrdenstvom. Keby bol len milosrdenstvom, to ako sme žili, by sa stalo irelevantným a Boh by nám zostal dlžný odpoveď na otázku spravodlivosti, otázku, ktorá je pre nás rozhodujúca tvárou v tvár dejinám i Bohu samému. Keby bol len spravodlivosťou, bol by pre nás všetkých len príčinou strachu z Boha a z jeho súdu. Vtelenie Boha v Kristovi tak spojilo jedno s druhým – spravodlivosť i milosrdenstvo.¹¹

Moment tohto súdu, ako aj sám opisovaný očistný a premenný stav, však presahuje pozemskú časovú postupnosť, upozorňuje Benedikt XVI. Nemožno tieto skutočnosti situovať do nášho času a priestoru. Je to čas srdca, čas „prechodu“ do spoločenstva s Bohom v Kristovom tele. Toľko encyklika *Spe salvi*.

Vidíme ako veľmi sa tento teologický pohľad na stav, ktorému hovoríme očistec, líši od našich neformovaných a ľudových predstáv nielen očistca, ale i ďalších posmrtných skutočností. Mnohí kvôli týmto predstavám odmietajú i celé kresťanské posolstvo. Terézia bola dieťa svojej doby a teda tiež mala o očistci predstavu ako o mieste spravodlivých trestov udeľovaných duši akoby zvonka. Avšak jej *sensus fidei* jej akosi nedovoľoval sa stotožniť s takýmito predstavami. Nemohla prijať, že Boh – Láska, ktorý vie ako sme stvorení, krehkí, nevieme žiť v akejsi dokonalosti, by trestal človeka nejakými zvonku udeľovanými trestami. Veď tie predsa srdce človeka nezmenia, nanajvýš umravnia jeho správanie, ale len zo strachu pred trestom. Skutočné obrátenie sa rodí zo stretnutia s láskou, nie z trestu.

A tak intuitívne, nemala žiadne teologické poznatky, Terézia vníma tento očistný oheň ako samu Kristovu lásku (viac ako 100 rokov pred vydaním encykliky *Spe salvi*!). Píše: „Dobre viem, že musím prejsť cez oheň. Ja som si za svoj očistec zvolila tvoju horiacu lásku, Ježišu!“¹² Terézia však nechce čakať až na moment smrti, kedy by ju táto láska premieňala a tak i očisťovala. Chce, aby ju oheň tejto premieňajúcej Kristovej lásky prenikal už tu a teraz. Kto ju poznáte viac, viete, že sa úplne odovzdáva milosrdnej Božej láske a od tejto chvíle, ako píše, sa jej zdá, že táto láska ju preniká, obnovuje a nenecháva v jej duši ani stopu hriechu – práve v tejto súvislosti odvážne dodáva, že preto sa nemusí báť očistca.¹³

Podstatné, čo by bolo dobré zmieniť je, že Terézia, vedomá si skutočnosti, že vzťahy prepojené láskou prechádzajú s Kristom do večnosti, vie, že jej poslanie bude naplno pokračovať v jej posmrtnom živote, a teda v spojení s Kristom, v tom, čomu hovoríme nebo.

Vo svojom vôbec poslednom liste, tri mesiace pred smrťou, píše jednému mladému kňazovi: „Nie, nezomieram, vstupujem do života!“ A v posledných týždňoch svojho života na otázku, či sa už teší na odpočinok v nebi, sa nechá počuť: „Nemôžem sa tešiť z blaže-

5 BENEDIKT XVI, encyklika *Spe salvi*, čl. 48.

6 Porov. *Spe salvi*, čl. 48.

7 *Spe salvi*, čl. 48.

8 AS, s. 211 (Rkp A 81v).

9 KKC, čl. 1022.

10 Porov. 2 Kor 5,10; Rim 14,10.

11 Porov. *Spe Salvi*, čl. 47.

12 Básne, č. 23.

13 Porov. AS, s. 335 (Rkp A 84v).

nosti neba, nemôžem odpočívať, kým sú duše, ktoré treba zachrániť. Potom budem odpočívať a budem sa tešiť, keď všetci vojdú do odpočinku a radosti.¹⁴ Benedikt XVI. ešte ako kardinál Ratzinger potvrdzuje jej slová, keď vysvetľuje, že tzv. eschatologickej slávnosti neba, teda spoločenstva spasených, zatiaľ bránia nielen rany v našich vzťahoch, ktoré potrebujú uzdravenie a premenu ohňom Kristovej lásky, ale i láska, ktorá nedovolí človeku naplno sa tešiť zo svojej spásy, kým ešte doma nie sú všetci! Ved' akoby mohla byť šťastná matka, úplne bez zábran, ak nejaké jej dieťa ešte trpí, ešte nie je doma?, pýta sa.¹⁵

Chtiac-nechtiac sa tu vynára otázka, čo s tým stavom duše, ktorému hovoríme peklo? Ak v pravom slova zmysle večný život tvoria vzťahy lásky s Bohom a s druhými, tak zničenie týchto vzťahov znamená odlúčenie od Boha a v ňom i od týchto vzťahov, odlúčenie od lásky, od života v pravom zmysle. Encyklika *Spe salvi*, hovorí tejto možnosti: „Môžu byť ľudia, ktorí v sebe samých úplne zničili túžbu po pravde a ochotu milovať. Ľudia, v ktorých sa všetko stalo lžou; ľudia, ktorí žili nenávisťou a pošliapali lásku v sebe samých... deštrukcia dobra sa v nich stala neodvratnou. Toto je v pravom slova zmysle peklo, večná smrť.“¹⁶

Ako hovorí Abbé Pierre: „Život je trocha času, ktorý bol daný našej slobode, aby sme sa naučili milovať a pripravili sa tak na stretnutie s večnou láskou.“¹⁷

Ak sme kresťania, je dôležité byť si vedomí týchto takých dôležitých skutočností, tak vo vlastnom živote už tu a teraz, ako aj pri druhom človeku a zvlášť pri zomierajúcom.

Zopár podnetov k paliatívnej starostlivosti, ktoré vychádzajú z vyššie uvedeného

Človek v poslednom štádiu života, či vo výhlade približujúcej sa smrti – aj keby v Boha – kresťanského Boha – neveril, **vedomie vzťahov**, ktoré žil, v sebe má, lebo tak bol stvorený. Žije vzťahmi,

i keby o nich nehovoril, zhodnocuje ich... Niekedy sám má potrebu o vnímaní seba a o vzťahoch hovoriť, niekedy má v sebe strach odkryť túto tému, prechádza ju mlčaním a odmietaním, bojí sa jej, lebo cíti bezradnosť ako napraviť, uzdraviť, čo je narušené, zranené...

Starnúci a zomierajúci človek – aj nekresťan – má v sebe zakódované vedomie akéhosi **osobného súdu**. Pre nás kresťanov toho súdu, keď sa každý človek ocitne pred súdom lásky Krista. A práve toto vedomie je spojené so strachom z tohto súdu, strachom z odsúdenia.

V tejto poslednej fáze života však môžeme napomôcť tomu, aby človek odišiel v zmierení a v pokoji.

Je dôležité i zo strany príbuzných či ošetrojúceho personálu nepopierať blížiacu sa smrť. Potvrdiť toto vedomie u umierajúceho, avšak v tejto rozhodujúcej chvíli ho nenechať samotného. Ako sme videli, žiadny človek nebol stvorený, aby bol sám! Nedovoľme, aby umierajúci bol odsúdený k samote, opustenosti. O to viac v momente konfrontácie s vlastnou smrťou. Lebo je pred ním veľmi dôležitý čas, keď môže doslova vyhrať svoj večný život, ale potrebuje pomoc.

Je dôležité vytvoriť mu akýsi **priestor načúvania**. Tu nejde o kvantitu času, ale o jeho kvalitu. Chvíľu zostať s ním v tichu, len ho držať za ruku, „hovoriť s ním“ bez slov, kým on prvý nezačne hovoriť. Niekedy tomu dopomôže celkom malé ľudské gesto lásky, úsmev, pozornosť, s láskou podať vodu... Tieto pre nás malé nepodstatné veci majú pre umierajúceho často nedozerateľný význam: vidí pri sebe niekoho, kto si ho všíma, a hľadá na neho s prijímajúcou láskou, a práve tá mu môže pomôcť otvoriť sa.

Môžeme sa mu prihovárať, pýtať sa ho, z čoho má strach, čo by ešte chcel napríklad urobiť, dokončiť, uzavrieť, s kým sa stretnúť. Ubezpečiť ho, že **nie je neskoro, že teraz je ten čas dať do poriadku** veci života, vzťahy s inými i so sebou samým. Ponúknuť sa mu, že mu pomôžeme v príprave na odchod, aby bol **oslobodzujúcim procesom**, kedy sa bude môcť zmieriť so životom, zmieriť sa s každým, so sebou samým, svojimi životnými okolnosťami a teraz i so smrťou.

Zomierajúci sú často veľmi otvorení milosrdenstvu. Surožskij opisuje

svoje skúsenosti, že tvárou v tvár smrti hynie toľko zášti, toľko horkosti, toľko vzájomného odmietania. Smrť je príliš veľká vec pre veci, ktoré by sme mali považovať za malicherné i pre časný život.¹⁸

Takže pokiaľ je na nás a je to možné, pomôcť mu prijať odpustenie, nielen od Boha, ale aj od druhých a toto odpustenie dať, druhým, sebe i Bohu. To posledné je dôležité, lebo často viníme Boha za chorobu, utrpenie, predčasnú smrť. Nie je zriedkavé tvrdé odmietanie blížiacej sa smrti, lebo človek vidí, že telo neúprosne odchádza a vníma to ako veľkú nespravodlivosť, lebo prežíva, že jeho duch je plný života, plánov... Smrť je skrátka roztrhnutím integrity ľudskej osoby, jednoty jeho tela, duše a ducha. Svätí si to dobre uvedomovali. Sv. Serafim Sarovský hovoril: „Moje telo sa približuje k smrti, ale môj duch je, akoby sa práve narodil – so všetkou sviežosťou začiatku.“¹⁹

Podobne sv. Terézia, ako sme počuli, mala veľké plány o svojom pôsobení po smrti. Pritom zomrela mladá, mala 24 rokov a jej umieranie bolo veľmi ťažké. Tuberkulóza, v tej dobe neliečená, jej požírala celé telo, nielen pľúca, bolel ju každý dotyk, a zomrela de facto zadusením a pri plnom vedomí do poslednej chvíle.

Ubezpečiť teda zomierajúcich, že ich **život smrťou nekončí**, že ich „poslanie“ ešte len začne. Dokonca sa nebať spýtať, čo by to malo byť... Tejto nádeji na život po smrti sa často – hoci na poslednú chvíľu – nebránia ani tí, ktorí ju celý život popierali. A čo sa týka neukončených, neuzdravených vzťahov so žijúcimi i zosnulými, ubezpečiť ich, že to všetko bude v milosrdnej láske Krista naplnené, uzdravené. Je to veľká útecha i pre tých, ktorí mali o posmrtných skutočnostiach v kresťanskom podaní veľmi zdeformované predstavy.

Je dôležité, aby sme my sami žili v tejto perspektíve naplnenia života. Potom budeme mať silnú nádej i za tých, ktorí sú nám zverení. Garantom naplnenia tejto nádeje na večný život je ten, ktorý cestou smrti už prešiel, kto sám je

14 Posledné rozhovory, s. 109.

15 Porov. J. RATZINGER, Eschatologie, Barrister-Principal, Brno 2004, s.119-120.

16 Spe salvi, čl. 45.

17 In: K. LACHMANOVÁ, Kríž jako strom života, s.58.

18 Porov. Smrť není zlá, s. 9.

19 In: Smrť není zlá, s. 46.

život, Kristus, a ktorý cestou smrti sprevádza každého človeka.²⁰ S ním môžeme i my byť sprievodcami na ceste k poslednému a definitívnemu víťazstvu i pri ľuďoch, kde by sme to nepredpokladali.

Pramene:

BENEDIKT XVI., Spe Salvi, SSV, Trnava 2008.

SV. TERÉZIA OD DIEŤAŤA JEŽIŠA A SVÄTEJ TVÁRE, Príbeh mojej duše (Autobiografické spisy), LÚČ, Bratislava 1997. (po-

20 Porov. Spe salvi, čl. 27.

užitá skratka pr. Rkp A 84v znamená rukopis A. riadok 84 ver-so v kritických spisoch)

SV. TERÉZIA OD DIEŤAŤA JEŽIŠA A SVÄTEJ TVÁRE, Listy, LÚČ, Bratislava 1999.

SV. TERÉZIA OD DIEŤAŤA JEŽIŠA A SVÄTEJ TVÁRE, Mój spev lásky (Básne), LÚČ, Bratislava 2004.

SV. TERÉZIA OD DIEŤAŤA JEŽIŠA A SVÄTEJ TVÁRE, Posled-né rozhovory, LÚČ, Bratislava 2006.

BARÁTOVÁ VERONIKA KATARÍNA, Veľká mala Terézia, Komu-nita Blahoslavenstiev, Liptovský Mikuláš 2016.

CLÉMENT OLIVIER, Tělo pro smrt a pro slávu, Refugium, Ve-lehrad 2004.

LACHMANOVÁ KATEŘINA, Kríž jako strom života, Doron, 2023.

RATZINGER JOZEF, Eschatologie, Barrister-Principal, Brno 2004.

SUROŽSKIJ ANTONYJ, Smrt není zlá, KNA, Kostelní Vydří 2015.

ThLic. Ing.**Veronika Katarína Barátová**

Komunita Blahoslavenstiev
Kláštorná 123,
031 04 Liptovský Mikuláš
veronika.baratova@seznam.cz

